

LENGYEL ANDRÁS

Kner Imre Mórának készített „Privatdruck”-jai

1.

A *privatdruck* német eredetű régi nyomdai műszó. Magyarul leginkább magánnyomatként, magánkiadványként lehetne visszaadni (a magyar *magánkiadás* szó más jelentéget fed), de e téren a magyar nyelvű szóhasználat nem igen honosodott meg – az idegen szó, a jelenséghez illően, itt is bizonyos exkluzivitást sugall. Maga az elnevezés olyan, többnyire eleve kis terjedelmű, igényes kivitelű és (mindenekelőtt) kis példányszámú könyvet, vagy inkább könyvszerűen kiképzett füzetet, könyvecskét jelöl, amelyik elvileg egyetlen példányban, de gyakorlatilag is legfőljebb 10–15 példányban készül. „Szabályos” nyomdatermék ez, a könyvnyomtatás legmagasabb rendű eljárásait alkalmazza. Nemes anyagok (pl. merített papír, a kötéshez pergamen), nagy szakértelem, kivételes ízlés és gondos munka jellemzi; tipográfiája, papírja, kötése stb. egyaránt elsőrendű. Az előállítás folyamata, mindenekelőtt a domináló „kézi” munka szinte mindenben az üzemszerű, nagyipari könyvtermelés ellentéte. Közönsége gyakorlatilag nincs, hiszen a „megrendelőn” (vagy megtisztelten) és az előállítókon kívül másnak nemigen jut belőle. Kereskedelmi szempontból tehát nem is „létező”, nem kereskedelmi igények szerint megsokszorozott könyv ez. Célja csupán a mesterség mintaszerű, *műves* alkalmazása, a tipográfiai, kötési stb. lehetőségek kipróbálása, illetve gyakorlati bemutatása. A könyvnyomtató voltaképpen önmagának, önmaga örömeire készíti.

Ha valakinek ilyen „egypéldányos” könyvecskét készítenek, az a legnagyobb elismerés, amit egy igazi „könyvnyomtató” adhat. A nyomdász szakma önelvű, saját törvényei szerinti tisztelgése ez a megtisztelt előtt.

2.

Móra Ferenc és Kner Imre kapcsolatát Elek László tárta föl. Levelezésüket előbb az orosházi Szántó Kovács János Múzeum 1960. évi évkönyvében publikálta, majd válogatva s itt-ott javítva, hozzáférhetőbb formában *A könyv mestere* című, Kner Imre levelezéséből szemelgető könyvben (1969). Ezekből tudjuk, hogy Móra még valamikor az 1910-es évek elején, fiatal szegedi újságíróként került kapcsolatba a Kner-családdal: egyik budapesti útja alkalmával a Nyugati pályaudvaron mutatta be őt kiadója, Engel Lajos Kner Izidor-nak. Később, jónéhány év múlva magával Kner Imrével is kapcsolatba került; a gyomai officinát irányító kitűnő nyomdász (vagy ahogy ő nevezte magát: „könyvnyomtató”) 1920-ban könyvajándékokkal kedveskedett Mórának, pontosabban a Somogyi- könyvtárnak. Ez

a kapcsolat azonban néhány évig lényegében csak az ismétlődő gyomai „mecenaturára” (s Móra köszönőleveleire) korlátozódott; s csak 1925-ben, valószínűleg egy személyes találkozás eredményeként, lett bensőségesebb. 1925 decemberében mindenesetre már tegeződtek. Emögött, a személyes találkozás kapcsolaterősítő légkörén túl, alighanem az állott, hogy Móra akkor már nem pusztán vidéki könyvtárigazgató s gyerekíró volt (aminek Szegeden kívül sokáig látszott), hanem – a Világban megjelent tárcái révén – az egyik legnépszerűbb, Gyomán is olvasható magyar író, aki széles olvasóközönség korérezékelését fejezte ki, jól olvasható formában. Kner Imre, mint a Világnak (majd a nyomába lépő, szerepét átvevő Magyar Hírlapnak) is rendszeres olvasója alighanem ezt a sokak érzületét kifejező, megnyerő írórt ismerte s szerette meg. Alkatilag, úgy vélem, közel állhatott hozzá az a beállítódás, amely ezeknek a Móra-tárcáknak a legfőbb jellemzője volt, s széleskörű, nagy műveltséget és aktualitásokra való különleges érzékenységet megvesztegető iróniával tartott egyensúlyban. Maga Móra pedig már a tízes évektől nagyra becsülte a Kner-család nyomdai és kiadói teljesítményét. Véleménye legnyíltabban az idősebb Knernek írott, őt meggratuláló 1930. január 10-i levelében jelenik meg: „Te – írta Kner Izidornak – a régi nagy nyomtatómesterek egyenes utódja vagy, akik maguk írták és szedték a munkáikat: a Heltai Gáspároké, a Szenczi Molnár Alberteké és a Tótfalusi Kis Miklósoké. Velük egyenrangúvá tesz a szépért való rajongásod, a fejlődésben való fanatikus hited, a makulátlan magyarságod és a minden próbát megállt idealizmusod. Csakhogy Te boldogabb vagy, mint a nagy úttörők, mert életed harmóniáját derűs napáldozat koronázza meg, és tudod, hogy nem filiszteusokra hagyod az impériumot” (Elek 1960. 392). Ítélete, mint az utolsó félmondat utalása is sejteti, lényegében Kner Imrere is vonatkozott, sőt rá igazán: a gyomai nyomdát ugyanis, bár mindvégig Kner Izidor nevét viselte, igazában akkor már rég fia, Imre vezette – s tette nagygyá. S ezt természetesen Móra is jól tudta.

A húszas évek végén, a harmincas évek elején mindenesetre kölcsönös megbecsülésen alapuló személyes baráti viszony jellemezte e kapcsolatot. Sőt olykor, elfoglaltságaik s a távolság ellenére, személyesen is találkoztak. 1930 nyarán pl. Kner Imre járt Szegeden, 1930 őszén pedig Móra utazott Gyomára, baráti látogatásra.

3.

Móra Ferenc édesapja, Móra Márton (1834–1913) 1913. július 22-én halt meg. Móra lapja, a Szegedi Napló 24-én reagált a hírre; *f.á.*, azaz Fehér Árpád *Móra apja* címmel a *Mai témák* rovatban, a lap egy másik, névtelenségben maradó munkatársa pedig *A két költő atyja* címmel az *Újdonságok* rovatban emlékezett meg a szomorú eseményről. Maga Móra 27-én, saját *Máról holnapra* néven futó rovatában szólt gyászáról nyilvánosan – *Az utolsó suba* címmel. Írása a címbéli suba „elkészítésének” (valójában édesapja meghalásának) története; szubjektív nekrológ: a szücsmester édesapja emlékének nyilvános megörökítése.

Sok évvel később, már népszerű íróként, akinek szavai mindig országos érdeklődésre találtak, veje nagyapjának ünneplésére reagálva, mintegy rejtett replikaként újra megírta az „utolsó suba” történetét. Az írás címe a régi maradt, *Az utolsó suba* új változata azonban tartalmilag radikálisan átalakult. Ez a verset s (fiktív) levelet kombináló tárca, amelyet a Magyar Hírlap olvasói 1931. március 15-én vehettek kézbe, az unokához, *ifj. Ferenc-hez*, azaz Vészits Ferenchez szól; neki mondja el a régi történetet. Ahogy később meg is

AZ UTOLSÓ SUBA CÍMLAPJA

vallotta, az unoka számára állított emléket a dédapáról; a nyomtatott írói szó erejével teremtve presztízst az alacsony sorú, ún. egyszerű ember köré. (Veje fölmenői ugyanis Móra Mártonhoz képest előkelőek voltak.)

E tárcát, a Magyar Hírlap olvasóiként, Kner Imre és felesége is olvasta és, fölfogva-megsejtve Móra rejtett személyes intencióit, hamar megszületett az ötlet, hogy a gyomai nyomda – baráti ajándékként – *privatdruckot* készít *Az utolsó subából*.

Az utolsó suba gyomai *privatdruckja* a kolofon szerint „1931. április havában” készült. A munka utolsó fázisa azonban alighanem átnyúlott május elejére – Kner Imre legalábbis csak május 8-án küldte meg Mórának a könyvecske neki szánt néhány példányát. Levele, amelyet ma a szegedi múzeum irodalomtörténeti gyűjteménye őriz s eddig még nem jelent meg, a könyvecske melléklete volt s beszámol a *privatdruck* születéséről:

Gyoma, 1931. május 8.

Kedves Bátyám!

Mindig őszinte örömmel olvassuk minden írásodat, ami csak a szemünk elé kerül, de különös meghatottsággal olvastuk „Az utolsó suba” címűt, amely egyik legszebb, legillatosabb virága a Te termésednek. Feleségem gondolata volt, hogy maradandó formában örökítsük meg ezt az írást s én örömmel kaptam az alkalmon, hogy Irántad való őszinte szeretetünknek, barátságunknak látható jelét adhassam. Itt küldöm tehát ezt a kis könyvet, fogadd azzal az érzéssel, amellyel csináltam. Némi magyarázatot is fűztem hozzá.

Elvben egyetlen példány lenne ez a kis könyv, de utólagos engedelméd és kiadód jóváhagyása reményében egy pár példánnyal többet csináltam. Családom néhány tagján s három olyan munkatársamon kívül, akik dolgoztak rajta, csak Roóz Rezső szerkesztő úr kapott, aki kérésre a hibásan kinyomtatott szavak miatt annakidején Hozzád fordult, meg Jánossy Gyula barátom, a csabai polgármester, akinek bibliofil szíve megszakadt volna, ha nem kap belőle, már pedig olyan kevés ma a hozzá hasonló derék ember, hogy korai halálát nem vehettem a szívemre. Neked is küldök belőle néhány példányt, ha Családod tagjainak és esetleg Szalay József m. kir. Főbibliofilnek adnál belőle, kérlek, hogy az utolsó oldalra írd be, hogy kié a példány. Ezzel kell megadni a könyvnek a „Privatdruck” jelleget, mert én nem jelentettem be s nem adtam köteles példányt belőle. A Te példányodat Erzsébet húgom kötötte be pergamenbe s én rajzoltam sajátkezűleg a díszítést rá, amelynek szintén története van. –

Mikor 16–17 éves koromban, 1906–7 körül érdeklődni kezdtem a magyar ornamentika iránt, felkutattam a mi falunkat is népművészeti emlékek után. A legszebb bunda Gyomán akkor bizonyos nevezetű Csath Gáboré volt, aki ha felvonult benne vasárnap

a „puplikációra”, a magyarok egyhangúan állapították meg, hogy ha Gyomán bundára választanák a bírót, Csath Gábor lenne a gyomai bíró. Ezt a híres bundát szereztem én meg akkor egy pár napra s lemásoltam magamnak a vállrészét. A rajzot azóta is őrzöm néhány másikkal együtt, s most ennek a híres subának a díszítését másoltam rá a Neked szánt kis könyvecskére. Hűségesen másoltam, vigyáztam a rajz eredeti szerkezetére, minden sajátosságára, színezésére is, talán-talán csak kissé folyamatosabb, kevésbé naiv a rajz az eredeténél, de csak annyira, amennyire az ember a kezeírását nem másíthatja meg, mert a díszítés úgyszólván írva van és nem szerkesztve.

Nem tudom, Tefelétek ilyen subahímezések voltak-e annak idején divatosak, ilyeneket csinált-e az öreg szücs a Daru-uccában, de ha nem is ilyeneket csinált éppen, a Csath Gábor subája is körülbelül abból a korból való volt s nem is nagyon messze vagyunk onnan. Ma nem igen szerezhetsz már ifjabb Ferenc nemesi kutyabőrt, de ha ezt a kis könyvet ráhagyod majd, maradandó merített papíron, tartós pergamenkötésben őrizheti meg származásának dokumentumát, s ha majd egy olyan korban, amikor már a subát csak a múzeumban szemlélhetné, rátekint, megérzi belőle, hogy a mesterember is van olyan érdemes őznek, mint a vérben dolgozó iparosok!

Meleg szeretettel köszöntlek mindnyájunk nevében a viszontlátásig

őszinte híved

Kner Imre

Ez a levél, úgy gondolom, önmagáért beszél; nemcsak a könyv keletkezéstörténetét adja, de bevilágít Kner Imre habitusába is. Megérezni belőle a szaktudásában biztos mesterember önérzetét, aki a Móra-szövegben is azonnal fölismerte önmaga kifejezésének lehetőségét.

Maga a könyvecske belíve 13,2 × 18,2 cm nagyságú, kötése néhány milliméterrel nagyobb. Sárgás színű merített papírra készült, kötése – ahogy Kner meg is írta – kézzel festett pergamen. Terjedelme 16 oldal, amelyből az 5–11. oldalak számozva, paginázza vannak. A címlap csupán a szerző nevét s a mű címét tartalmazza, kiadási helyet, évet s kiadót nem. A kolofon a számozatlan 15. oldalon olvasható: *Móra Ferencnek / csináltam igaz szeretettel / Gyoma, / 1931. április havában. / Kner Imre* [.] A kolofon szövege a szövegbetű kurzívjéből van szedve, az aláírás autográf tintaírás. Kner Imre, elveihez híven, így igazolta a kiadvány privátprint-voltát.

A könyvecskét Kner saját üzemében készített kékeszürke dobozba helyezte bele. E doboz gerincén világosszürke *vignetta* van, nyomtatott szöveggel: *Móra Ferenc: Az utolsó suba*. (Ez a szöveg verzióból van szedve.)

A példány, amelyről a fenti leírás készült, ma a szegedi múzeumban található s Móra saját példánya volt. A további kb. 15 példány, amelyeket nem

AZ UTOLSÓ SUBA AJÁNLÁSA

láttam, s nehéz is lenne számbavenni útjukat, valószínűleg egyedi bejegyzéseket (is) tartalmaz. Egy részükbe Kner, másik részükbe Móra írhatott ajándékozási szöveget. Egy biztos, Móra „haza”, Kiskunfélegyházára is küldött a könyvecskéből, megküldte azt például a félegyházi közélet egyik prominensének, Horváth Zoltánnak. (Erről a helyi Csonka-magyarország című lap 1931. június 7-i száma azonnal be is számolt. E lap úgy tudta, a könyvecskéből 13 példány készült.)

4.

Móra május 13-án köszönte meg a könyvecskét, de nem a gyomai „könyvnyomtatónak”, hanem a könyv ötletadójának, Kner Imre feleségének. (Ez részéről gáláns, udvariassági gesztus volt, hiszen tudta, a levelet úgyis olvassa majd Kner is.) E levél, amelynek borítékja is megmaradt, s így tudható, hogy címzése ez: *Kner Imréné / nagyságos asszonynak / Gyoma* – szintén a szegedi múzeumban van. Innen közölte 1961-ben Madácsy László a *Móra Ferenc levelesládája* című kötetben (196–198.). Két részletét érdemes kiemelni itt. A nyitást, amely Móra reakcióját tükrözi: „ötödik napja élek abból az örömből, amit a Kner-család készített nekem s a köszönetmondás azért késett eddig, mert úgy éreztem, hogy ennyi szeretetre nincs egyéb válasz, mint elmenni Gyomára, megcsókolni Nagyságos Asszonyom kezét, megölelni Imrét, s hogy a babaszoba is jussához jusson, elvinni Ferenc druszámat is, akinek ez lett volna az első útja apapával. Szalay Jóskának is az volt az első gondolata, hogy ezt a fejedelmi ajándékot csak élőszóval lehet megköszönni, ő azonban úgy gondolta, az ő és a Tonelli Sándor díszkíséretével, így beváltandó a régi ígéretet is.” Ez a terv azonban nem realizálódott („nehéz a triumvirátust összeszedni”), a gyomai látogatás fölsvillantása azonban önmagában is gesztus volt. Háttéréről csak annyit kell megjegyezni, hogy Tonelli Sándor, akit itt Móra emleget, a szegedi Kereskedelmi és Iparkamara főtitkára volt, sokat publikáló, könyveket író igazi „kultúrember”, européer szellem. Ahogy a szintén emlegetett „literátus főkapitány” (vagy ahogy Kner emlegette: „a m. kir. főbibliofil”), Szalay József is, ő is a Kner-család szegedi baráti köréhez tartozott. Ők hárman, Móra, Szalay és Tonelli jártak is együtt Gyomán (erről Móra-nekrológiájában Kner Izidor meg is emlékezett), s folyamatosan ígérték újabb látogatásukat is. A másik idézendő részlet személyes vallomás, Móra ebben *Az utolsó suba* megírásának személyes motívumait vallja meg: „Mert nem ok nélkül írtam én azt a tárcát, amelyen megméltóztattott érezni, hogy nagyon belülről szakadt. Akkoriban temették el vőm nagyapját, tehát ifj. Ferenc apai dédapját. Ügyvéd volt, földbirtokos és kaszinó elnök Félegyházán. Szóval született parádés halott, akit úgy búcsúztattak el a sírjánál, mint egy remélhető mennyei úri-kaszinó elnökét. A félegyházi újságot, amely referált a nagy temetésről, eltettük ifj. Ferenc számára. Már most egy kicsit a szívembe nyilalt, hogy a másik dédapáról semmi se maradjon a dédunokák számára. Még azt hinnék, hogy azt a Jó Isten nem vette fel az úri kaszinóba. Ezért jegyeztem fel az utolsó órák történetét s a történet családomnak is könnybe lábasztotta a szívét, mert a kéziratot tudtom nélkül visszakérték a nyomdából, hogy eltegyék örökségnek. Nagyságos asszonyoméék gyöngédsége most már végképp megmentette az *utolsó subá*-t az elkallódástól. Talán még a kaszinó-elnökök márvány sírkövénél is tovább megmarad.”

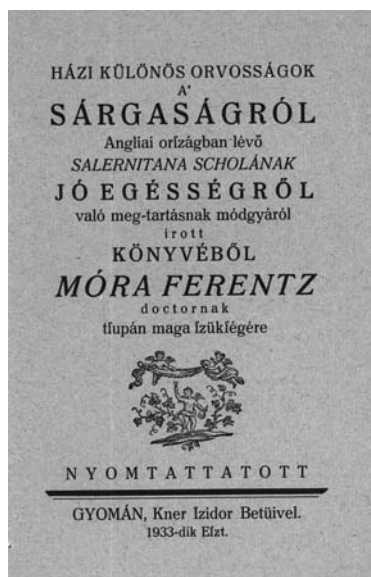
Kommentár ehhez a vallomáshoz aligha szükséges; a tehetséges ember revansa ez a méltatlan emberi-társadalmi aszimmetriák fölött.

5.

Móra 1933 nyarán Karlsbadban kúráltatta magát. Betegsége azonban nemhogy javult volna: súlyosbodott, sárgaságot kapott. (Ez már természetesen hasnyálmirigy-rákjának járulékos következménye volt, de akkor erről még sem ő, sem orvosai nem tudtak.) A nyilvánosság számára a Délmagyarország augusztus 29-i száma adott hírt a betegségről, az olvasók innen tudhatták meg, hogy Móra sárgaságot kapott s betegen tért haza. Másnap, augusztus 30-án Budapesten, a Grünwald-szanatóriumban Winternitz Arnold (1872–1938) professzor már meg is operálta – epekő-gyanúval. A műtét során kiderült, hogy mi a baj, de erről magát Mórát nem tájékoztatták, sőt beindult a nyilvános félrevezetés. Az „epeműtétről” a Délmagyarország már a következő napon, azaz 31-én beszámolt, s elhírelte, hogy Móra „állapota a nagyszerűen sikerült műtét után örvendetesen javult”, „Winternitz professzor nyilatkozata szerint két hét múlva egészségesen térhet haza”. Szeptember 4-én a fővárosi A Reggel is beszámolt a műtétről, sőt magát az író is megszólaltatta („*Utóvégre minden azért történik az emberrel, hogy téma legyen...*” – mondja Móra a súlyos epeműtét után, aki két hét múlva már hazamehet Szegedre). Ám a lapokban ezt követően az optimista nyilatkozatok ellenére egyre több szó esett az író betegségéről. Sőt, bár a két hét már letelt, (n. b.), azaz Nógrádi Béla szeptember 17-én még a szanatóriumi szobában készített vele interjút a Magyar Hírlap számára. Ennek az interjúnak a címe már, nagyon jellemzően, ez: „Móra beszél életéről, haláláról...”

Hogy Knerék mikor értesültek Móra betegségéről, nem tudjuk. Lehet, hogy már augusztus végén tudtak róla, legkésőbb azonban szeptember 17-én, a Magyar Hírlapot olvasva már bizonyosan értesültek a dologról. Valamikor ekkor, legkésőbb a Magyar Hírlap interjút olvasva merülhetett föl a gondolat, hogy a maguk módján, azaz egy újabb privátdruck elkészítésével reagálnak a betegségre. Ami bizonyos, az ötlet gyorsan megvalósult, a Délmagyarország szeptember 24-i száma már arról adott hírt (nyilván magától Mórától nyerve az információt), hogy Kner Imre meglepte Mórát egy könyvecskével, amely mindössze hat példányban készült. (A próbanyomatokból utóbb, október elején Knerék még két példányt összeállítottak, így ebből összesen nyolc példány készült.)

E kis könyvecske egyik példánya a szegedi múzeum irodalomtörténeti gyűjteményében található. A mustárszínű merített papírra nyomott, majdnem azonos színű, de vastagabb merített papírborítóba kötött füzet címe ez: *Házi különös orvosságok / a / sárgaságról / Angliai országban lévő / Salernita Scholának / jó egészségről / való meg-tartásnak módgyáról / írott / könyvéből / Móra Ferentz / doctornak / tsupán maga szükségére* [.]. A cím alatt egy úgynevezett szedett „körzet”, azaz díszítőelem található, alatta pedig a kiadás adatai: *Nyomtatott / Gyomán, Kner Izidor Betűivel. / 1933-dik Eszt.* A könyvecske terjedelme 12 számozatlan (paginázat-

AZ ORVOSSÁG... BELSŐ CÍMLAPJA

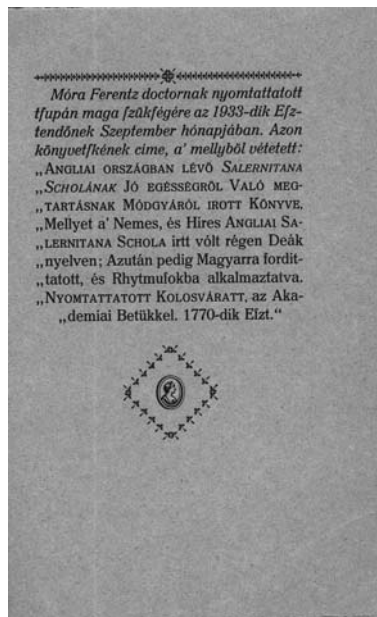
lan) oldal; szöveg azonban csak a 3. oldalon (címlap), a 4–6. és a 8. oldalon van. A kolofon, amely megadja a nyomtatás történetét és a szöveg forrását, a 8. oldal felső felében olvasható: *Móra Ferentz doctornak nyomtatott tífupán maga szükségére az 1933-dik Esz/-tendőnek Szeptember hónapjában. Azon / könyvetskének címe, a mellyből vétetett: / „Angliai országban lévő Salernitana / „Scholának Jó egészségről Való meg-/ „tartásnak Mődgyáról írott Könyve, / „Mellyel a Nemes, és Híres Angliai Sa-/ „lernitana Schola írtt volt régen Deák / „nyelven; Azután pedig Magyarra fordít-/ „tatott és Rhythmusokba alkalmaztatva. / „Nyomatott Kolozsvárott, az Aka-/ „demiai Betűkkel. 1770-dik Eszt.* E szöveget egy szedett díszítőelem zárja le. A borítón világosabb színű, sárgás vignetta van fölragasztva; ennek nyomtatott szövege: *Sárgaságról való / Orvosság / Móra Ferentznek.* Maga a könyvecske zsinórral van összefogva.

A tartalom egészében világosan utal a szituációra, amelyben a könyvecske megszületett: jókívánság ez a betegnek s egyben archaizáló játék – a könyvnyomtatás eszközeivel. S egyben játékos-ironikus utalás a „sárgaságra”, amelyet – a hírlapi közlések alapján, tévesen – Móra betegségének gondolták. Elképzelhető, hogy ha Kner Imre tisztában lett volna a betegség valódi természetével és súlyával, ha tudta volna, hogy a „sárgaság” valójában csak egy mélyebben fekvő, súlyosabb betegség felületi jele, ez a könyvecske így nem készült volna el. De valami hasonló privatdruck nyilván mindenképpen készült volna.

6.

Móra szeptember 20-án érkezett haza Szegedre a Grünwald szanatóriumból. Itthon, valamikor 20-a és 23-a között kaphatta meg a „Sárgaságról való Orvosság” neki szánt példányait. Valószínűleg ő maga adta vagy adatta le a könyvecskét beharangozó hírt, amelyet a Délmagyarország 24-én közölt. Tudta, hogy ez a hírverés jól esik Kneréknek s némi elégtételt jelent nekik munkájukért. A köszönőlevél megírásában azonban akadályozta állapota (s a föltétlenül elintézendő ügyek kényszerű teljesítése). Így csak október első napjaira alakultak úgy körülményei, hogy végre megköszönhette az ajándékot. Október 6-án – állapota időleges javulását érezve – mindenesetre meglepő aktivitást mutatott. E napon autóval kivitette magát Deszkre és Vedresházára ásatást „föltékinteni”, szétosztotta a könyvecske példányait jóemberei között s nem utolsó sorban levélben megköszönte Knerék gesztusát.

A könyvecske múzeumi példánya dedikált példány. Ebben a címlap előtti első, számozatlan üres oldalon hosszú, informatív ajánlás olvasható: *Icáéké / e sárgasági emlékkönyv, viszon-/zásul a Régi kert-ért. Hat / példányban jelent meg, ez az / ötödik. Négyet*

AZ ORVOSSÁG... KOLOFONJA

szakemberek kaptak, / a hatodik az enyéem. Mint out seider / szakemberé. Szívből kíván e példány / tulajdonosainak állandó medicinális / [...] ságot / 1933. X. 6. Sz. Móra Ferenc [...] Az ajánlás címzettje, akitől egyébként ezt a példányt a múzeum kapta, Kalmár Ilona (1902–1986), az *Aranykoporsó* „kis Tit”-je, Móra utolsó, nagy szerelme – 1933 őszén már Horváth István felesége. (Ezért szól az ajánlás többesszámban, s az aláírás ezért használja a teljes, „hivatalos” névalakot.) Az elajándékozott többi négy példány tulajdonosai valószínűleg Móra orvosai (így mindenekelőtt Winternitz Arnold) lettek, bár az egyik példány nyilván ezúttal is a bibliofil Szalay József birtokába került.

Az ugyancsak hatodikán írott köszönőlevél már ismert a szakirodalomban. Először, 1960-ban még téves keltezéssel, mint 1932. október 6-i levél jelent meg, az 1932. év levelei közé besorolva, *A könyv mesterei* kötetben azonban már időrendi helyén, helyes keltezéssel olvasható. Ebben a levélben Móra mentegetődzik késedelmes válaszáért, majd megköszöni a könyvecskét s beszámol a fogadtatásról: „Nem tudom kimondani, Imrém, mekkora örömet jelentett nekem a gyöngédségetek. Talán nem is az, hogy nekem szólt, hanem hogy egyáltalán van még ilyen a világon. Tudod, az operációt egész a kötészkeszedésig megálltam szisszenés nélkül, hanem a gyomai virágod kibuggyasztotta a szememből a könnyet. Igaz, hogy összes professzoraim és írástudó látogatóim azt bölintették rá: – *Persze, Knerék. Érzelmük, szívük ehhez csak nekik van...* Képzeld, még Génius-Lantos [ti. Móra könyveinek kiadója] is elérzékenyedett a dolgon.” „A fejedelmi ajándékot különben jobbadán életmentőim közt osztogattam szét. Az én példányomba pedig a leveled mellé beletettem azt a receptet, amit az operáció előtt [...] Kotormánytól kaptam sárgaság ellen. Mintha csak a könyvből volna kiírva! A Schola Salernitana mifelénk még mindig gilt.”

(Csak zárójelben jegyzendő meg: Kotormány János, aki a maga receptjével megelőzte Kneréket, Móra múzeumi jobbkeze, „személye körüli minisztere” volt.)

Azt a levelet, amellyel Kner a könyvecskét megküldte Mórának, s amelyre itt Móra utal, sajnos, nem ismerjük; lappang vagy megsemmisült. A 6-i levélre válaszoló újabb levélét azonban *A könyv mesterei*-ből régóta ismerjük. Ebből az október 8-án (tehát szinte azonnal, hogy Móra sorait Gyomán kikézbésítette a posta) megszületett válaszból egyértelműen kiderül, Kner értette Móra helyzetét. Nemcsak nem neheztelt a késedelemért, de örült, hogy hírt hallott a betegről. „És – írta Mórának – nagy és őszinte örömünk volt abban is, hogy a szerény kis könyvecskével sikerült Téged megörvendeztetni. Úgy vagyunk vele mint Hany Istók. *Annak, akit szeretünk, azt adjuk, ami nekünk kedves csemege! Hogy Te rájössz az izére, úgyis tudjuk*, és ha örömed volt és van benne, el is értük a célunkat!”

Ebből a levélből derül ki az is, hogy a „Sárgaságról való Orvosság” – bár teljesértékű Kner-kiadvány, a gyomai műhely terméke – nem közvetlenül Kner Imre munkája (mint volt *Az utolsó suba*), hanem unokaöccsége, tanítványáé: Haiman Györgyé. „Helyreigazítással tartozom [...]: ezúttal nem az én ideám volt a kis könyv, s nem is én csináltam, hanem unokaöcsém, Haiman György, aki tavaly elhunyt sógoromnak, Haiman Hugónak a fia, és egy esztendeje nyomdászinas nálunk. Az ő kezébe került a Salernitana Schola könyvecskéje, ő fedezte fel benne a sárgaságról szóló fejezetet, övé volt a gondolat, de ő is tervezte s saját kezűleg szedte és nyomtatta is a könyvecskét. Az én részem benne csak annyi, amennyit a tradícióból itt, a kezem alatt magába szívott, s ami – úgy sejttem – egy életre

elég lesz iránymutatónak. Rábeszélésem dacára sem szedte bele a saját nevét a kolofonba, és ezért írom ezt meg Neked külön.”

Ma már tudjuk, Kner Imre sejtése beigazolódott: Haiman György maga is a magyar könyvművészet (s könyvtörténet) egyik jeles alakja lett, egész munkásságával továbbvitte azt a *tradíciót*, amire Kner Imre utal, s ami a gyomai nyomda nagy ereje volt.

7.

Fölmerülhet a kérdés, minek a dokumentumai valójában ezek a privatdruckok? A kézenfekvő válasz nyilvánvalóan az, hogy ezek elsősorban Kner Imre Móra iránti megbecsülésének, szeretetének jelei: egy barátság dokumentumai. De – vegyük észre – nemcsak azok. Egy művészeti igényességű *művesség*, tágabban: egy egész kulturális mező önmagát tökéletesítő, kiművelő nemes játékának is dokumentumai – s egyben eszközei is. Mert olyan gesztusokról van szó, amelyek úgy kapcsolódnak egy nagy és nemes tradícióba, hogy – miközben továbbviszik s finomítják azt – egyúttal fönntartanak egy *alkotásra ösztönző s az emberi viszonyokat humanizáló kulturális légkört*. Az a kultúra, amelyiknek legjobb aktorai ilyen gesztusokra képesek, nemcsak önmaguk szakmai tudását tökéletesíteni tudó szakembereket nevel ki, hanem inspiráló környezetet is teremt. Emberibbé, megtartóbbá teszi azt a közeget, amelyben az egyénnek élnie adatik.

Manapság tehát ez a gyakorlat nemigen tekinthető „korszerűnek”. Ám, úgy vélem, éppen ezért fontos minta a Kner Imre gyakorlata, s ezért kell róla írni – s olvasni.

